

готовності до захисту країни викладачів цивільних ВВНЗ, що беруть участь у підготовці спеціалістів.

Містить інтерес, на наш погляд, здійснення аналізу специфіки й закономірностей особистісного розвитку військового професіонала як захисника країни в країнах ближнього і дальнього зарубіжжя.

Важливим уявляється детально дослідити динаміку впливу кризових явищ на підготовку кадрів з вищою освітою і розвиток їх спрямованості на захист країни, нейтралізації чи зниженню впливу цих явищ на свідомість майбутнього фахівця та його відданості ідеї захисту країни. Потребують подальшого вивчення психологічні чинники сприяння особистісному розвитку педагогів, що проходять курсову перепідготовку в системі військово-педагогічної освіти, в контексті підвищення їх психологічної культури та запобігання повторенню неконструктивних стереотипів у педагогічній взаємодії зі студентами. Подальше дослідження в обраному напрямку дозволить поглибити існуючі уявлення про психологічні механізми та закономірності, які визначають динаміку особистісного становлення майбутніх офіцерів, чия діяльність має особливе соціальне значення - захист країни.

Література:

1. Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах: Матеріали 2-ої Всеармійської науково-практичної конференції 29 жовтня 2009 року. – К.: НАОУ, 2009. – 402 с.

2. Алещенко В. І. Морально-психологічне забезпечення застосування військ (сил): становлення та сутність: навчально-методичний посібник / В. І. Алещенко / Національна академія оборони України. – К.: НАОУ, 1999. – 56 с.

3. Байков Л. Підготовка народу та військ до захисту батьківщини. - К.: Вид-во «Час», 1919. – 224 с.

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

УДК 378.937

Мушинська Н. С.

В статтє исслєдуєтєя прєблєма формирєванєя компєтєнтностє самєразвитєя будєущєх єкономєстєв на занєтєях учєбнєх дєцєплєн гєманєтарнєго цєклє («Пєдєагогєка и пєсихєлогєя», «Фєлєосєфєя», «Єтєка и єстєтєка», «Кєльтєурєлогєя»). Прєдстєवलєна сєстєма поєскєвєх задєнєй по формирєванєю компєтєнтностє самєразвитєя стєдєнтєв.

Кєлючєвєє слєвє: компєтєнтностє самєразвитєя, сєстєма поєскєвєх задєнєй.

In the given article the problem of the formation of self-development competency of future economists at the lessons of humanities group disciplines ("Pedagogy and Psychology", "Philosophy", "Ethics and Aesthetics", "Cultural Studies") is investigated. The system of searching tasks on the formation of self-development competency of students is presented.

Key-words: self-development competency, system of searching tasks.

Актуальною проблемою підготовки майбутніх фахівців є формування у них здатності до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, про що наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Ця проблема пов'язана з важливими науковими завданнями, серед яких слід зазначити залучення молоді до наукової творчості, активізація індивідуального потенціалу кожного учня й студента, реалізація ними своїх можливостей у інноваційній діяльності.

Окреслене питання розглядалося в наукових працях І. Беха, А. Богуш, В. Давидова, Д. Ельконіна, І. Зязюна, В. Кременя, О. Савченко, В. Сухомлинського (розкриття методологічного базису розвитку й саморозвитку особистості), О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун (висвітлення компетентнісного підходу), О. Білої, Н. Кічук, Я. Кічука, М. Князян (виявлення сутності й структури компетентності саморозвитку майбутніх фахівців). Втім, проблема оптимізації саморозвитку майбутніх економістів залишається поза уваги науковців. Це й визначило мету статті: розкрити систему педагогічних засобів формування компетентності саморозвитку майбутніх економістів на заняттях з гуманітарних дисциплін.

Аналіз наукових праць [1-5] дозволяє нам дійти висновку, що компетентність саморозвитку майбутніх економістів — це є інтегративне особистісне утворення, яке відбиває прагнення до вдосконалення й актуалізації унікальної сутності студента, його духовності, знання засобів розвитку своїх можливостей, вмінь втілювати власні ідеї на практиці в економічній сфері з метою виявлення найкращого в собі.

Дослідження функціонування фахівця економічного профілю в його особистісній та професійній галузях дозволяє узагальнити, що, в цілому, саморозвиток відбувається за такими двома генеральними напрямками, як «світ» і «я в цьому світі». Все багате різноманіття напрямку «світ» може бути систематизоване за аспектами «соціум» і «професія». Співвіднесення всіх аспектів — «я в цьому світі», «соціум», «професія» — дозволяє конкретизувати напрямки саморозвитку майбутнього економіста: персональний, соціальний, персонально-соціальний, професійний, персонально-професійний.

Персональний напрям (або напрям «Я») передбачає, що особистість намагається вивчити себе, проаналізувати свої потенційні сили, заглибитися в себе та чітко сформулювати ті цінності й ідеали, до яких вона насправді прагне. Студент діагностує власну мотиваційну сферу, праксеологічне поле (конкретні вміння з покращення своєї діяльності), характер рефлексії, рівень набутих знань.

Соціальний напрям відбиває ефективність функціонування особистості в суспільстві, тобто міру, якою вона може реалізувати свою фундаментальну унікальність — те, що різнить її від інших, та те, що дозволить їй залишити після себе слід в історії соціуму. Це і є виявлення альтруїстичного ставлення до інших — любові, добра, правди, бажання приносити користь, допомагати тим, хто в цьому має потребу, створювати світ, який був би менш трагічним, більш щасливим, сповненим злагоди й радості.

Перетин окреслених вище напрямів утворює персонально-соціальний напрям, який означає реалізацію конкретних шляхів із самовдосконалення з метою вдосконалення соціуму. У полі цього напрямку актуалізуються питання: Що я сьогодні маю пізнати, аби покращити життя? Що я можу створити для суспільства? Які знання мені потрібні, щоб розробити й втілити соціально спрямова-

ний проект? Якою має бути моя фінансова діяльність, аби задовольняти інтереси людей? Які цікаві ідеї, проекти можу я запропонувати, аби полегшити становище найбільш вразливих у кризові економічні періоди? Які програми можу я утворити з метою захисту економічних інтересів дітей, пенсіонерів, інвалідів з урахуванням законів України та фінансово-економічної діяльності держави? Відповіді на ці питання дозволяють особистості розкрити для себе той багаж знань, яким вона має володіти, вміння, що забезпечують позитивний результат, власні креативні можливості, здатність до генерації інноваційно-економічних ідей. Це сприяє актуалізації роботи над собою, посиленого самонавчання, більш активного розвитку свого творчого потенціалу, збагачення ерудиції.

Професійний напрям відбиває бажання особистості саморозвиватися у своїй економічній діяльності відповідно до того ідеалу, який склався у студента. Майбутній фахівець має визначити ті пріоритети своєї професійної пізнавальної діяльності, які й забезпечать йому оптимум професійного функціонування з метою досягнення максимуму особистісної досконалості. Це є сфери, в яких він може виявити себе як духовно багата, інтелектуально розвинена особистість та висококваліфікований фахівець; це є також володіння професійною культурою, етикою міжособистісних відносин, технологіями розв'язання конфліктних ситуацій, нормами ефективного професійного спілкування.

Персонально-професійний напрям відбиває необхідність визначення провідних інтересів, розробку системи перспективних і актуальних цілей, створення програми саморозвитку на певний термін, організацію поточної діагностики ступеня досягнення цілей саме в професійній діяльності. Узагальнюючи це, можна сказати, що особистість оцінює характер самооновлення у динамічній, постійно поновлювальній професійній діяльності: здатність обирати оптимальні шляхи самовдосконалення в конкретній економічній галузі, зберігати темпи саморозвитку, не дивлячись на певні невдачі в праці, синтезувати мотив і дію, тобто втілювати прагнення й бажання в результати, розробляти проект самого себе як найкращого робітника й визначати шляхи втілення цього проекту. В персонально-професійному напрямі визначається мета, засоби, умови реалізації смислової відповідальності за характер професійного самовиміру.

Окреслені п'ять провідних напрямів саморозвитку майбутнього економіста (персональний, соціальний, професійний, персонально-соціальний, персонально-професійний) концентрують інформаційно-когнітивний вияв особистості (володіння знаннями про саморозвиток у сучасній соціальній і професійній системі), інтелектуальний (вміння опрацьовувати інформацію та впроваджувати набуті знання на інноваційній основі з метою розширення власних можливостей у всіх сферах життєдіяльності), проектно-операційний (навички проектування себе на певному акмеологічному етапі й втілення цих проектів), аксіологічно-конфліктний (потенційні ідеали й переконання та реалізовані відповідно до них цілі), рефлексивний (оцінка своєї спроможності бути зараз і в майбутньому моделлю для поведінки й діяльності інших людей, проявляти себе як ідеал, що випромінює знання для колег і товаришів задля досягнення найвищих результатів).

Забезпечити оптимальний характер формування компетентності саморозвитку в зазначених напрямках є доцільним з використанням потенціалу дисциплін гуманітарного циклу, а саме: «Психологія і педагогіка», «Філософія», «Етика й естетика», «Культурологія». Саме цей комплекс навчальних дисциплін

дозволяє утворити особистісну платформу саморозвитку майбутнього економіста. Активізувати окреслений процес є можливим через залучення студентів до виконання дворівневого комплексу пошукових завдань. В ході експериментальної роботи на базі Одеського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, а також Ізмаїльського державного гуманітарного університету в навчально-виховний процес були впроваджені акумулятивно-адаптивний і креативний рівні завдань, де:

- акумулятивно-адаптивні завдання мають на меті розширення й поглиблення знань майбутніх економістів щодо психологічної сутності й педагогічного супроводу формування явищ, котрі багатогранно відображають феномен «компетентність саморозвитку особистості», а також специфіку виявлення цієї компетентності у майбутніх економістів; ці завдання орієнтовані на створення необхідного й достатнього інтелектуально-пізнавального фонду, на базі якого актуалізуються індивідуальні психологічні ресурси саморозвитку;

- креативні завдання спрямовані на розширення можливостей студентів до трансформації, комбінації, систематизації, генерування ідей щодо формування компетентності саморозвитку у вигляді проєктів, забезпечують адекватну і динамічну орієнтацію в проблемних ситуаціях, пов'язаних з необхідністю швидкого висунення багатьох статистично рідких варіантів забезпечення саморозвитку особистості; окреслений рівень завдань передбачає комплектування діагностичних систем з оцінювання сформованості компетентності саморозвитку особистості.

Наведемо приклади тих завдань, які виявилися дидактично потужними в аспекті формування компетентності саморозвитку майбутніх економістів за всіма окресленими вище напрямками в ході викладання навчальної дисципліни «Педагогіка і психологія».

Акумулятивно-адаптивні завдання:

- чому прагнення до мудрості розглядається як мотиваційне смислове утворення компетентності саморозвитку? Доведіть вашу думку, використовуючи таку ідею В. Кременя: «мудрість – «голос душі» - дозволяє розглядати пізнання як духовне бачення, духовне проникнення людини в сутність речей і явищ» [5, с. 16];

- здійсніть аналіз ідей В. Франкла щодо якості саморозвитку особистості та її впливу на соціальну еволюцію людства: «В кінцевому рахунку біографія – це не що інше, як пояснення особистості у часі» [9, с. 100];

- розкрийте роль самооцінки в структурі компетентності саморозвитку. На основі аналізу наукового положення А. Деркача (відповідно до якого самооцінка сприяє автономній мотивації діяльності; при цьому саме мотив досягнення є системою самооцінок; цей мотив пояснюється необхідністю досягнення стандарту референтних осіб, референтної групи) розкрийте механізм самооцінки;

- виявіть взаємозв'язок прийомів виховної і самовиховної роботи. Назвіть конкретні кроки з реалізації кожного з прийомів у ході вивчення дисциплін гуманітарної, природничо-наукової та загальноекономічної підготовки.

Креативні завдання:

- дослідіть життєвий шлях відомих вітчизняних суспільних діячів (Феофан Прокопович, Григорій Сковорода, Іван Франко, Леся Українка, Тарас Шевченко). Схарактеризуйте напрями саморозвитку цих видатних особистостей.

Виокремте пріоритетну лінію їхніх інтересів та досягнення на шляху реалізації ними власного потенціалу;

- проведіть у вашій академічній групі конкурс творів-роздумів щодо позиції А. Маслоу про сутність і функції самоактуалізації як засобу еволюції особистості: «Самоактуалізація розуміється як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, як здійснення своєї місії або покликання, долі, як більш повне пізнання її, таким чином, прийняття власної первинної природи, як невтомне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості» [7, с. 537];

- розкрийте різні визначення феномена «духовність». Після здійсненого аналізу назвіть компоненти духовності. Розробіть власний варіант визначення окресленого феномена. Доведіть, що духовність є підґрунтям формування компетентності саморозвитку;

- назвіть ваші досягнення саморозвитку, розкриваючи «Я-минуле», «Я-реальне», «Я-майбутнє». Побудуйте графік вашого саморозвитку, який охоплює ваше минуле, теперішнє й майбутнє життя. Назвіть піки вашого саморозвитку в індивідуальному, соціальному, професійному просторах. Що ви хотіли б виправити? Утворіть систему перспектив вашого оптимального саморозвитку як економіста;

- проаналізуйте наукову позицію М. Холодної, відповідно до якої основою психологічного зростання особистості є диференціація та інтеграція пізнавального досвіду, котрі постійно прогресують [10, с. 138]. Розкрийте та схарактеризуйте взаємозв'язок та взаємозалежність між саморозвитком особистості і розширенням її пізнавального простору.

На заняттях з навчальної дисципліни «Філософія» особлива увага зверталася на формування компетентності саморозвитку в персональному, персонально-соціальному й персонально-професійному напрямках, наприклад:

Акумулятивно-адаптивні завдання:

- проаналізуйте такі висловлювання Лао-цзи на предмет досягнення першості в соціальній та професійній діяльності: «хто є хоробрим без людинолюбства, щедрим без бережливості, коли він знаходиться попереду, відштовхує тих, хто знаходиться позаду, — той гине» [8, с. 36]; «хто зневажає народ, того і народ буде зневажати. Тому мудра людина, яка знає себе, себе не виставляє. Вона любить себе і себе не звеличує» [8, с. 37]; «добрі люди прагнуть до згоди, а недобрі — до вимагання» [8, с. 39]; «слід вказувати людям на те, що вони мають бути простими й скромними, зменшувати особисті бажання й визволятися від пристрастей» [8, с. 18]. Якими мають бути пріоритети саморозвитку економіста, аби відповідати принципам, запропонованим Лао-цзи?

- назвіть вимоги до досконалої особистості, висловлені Конфуцієм. Проаналізуйте їх та доведіть їхню значущість для саморозвитку сучасного фахівця;

- висловіть вашу позицію щодо цілевідповідності людського життя, висунуту Б. Паскалем: «ми безтурботно прямуємо до безодні, закривши очі чим-небудь, аби не бачити, куди біжимо» [6, с. 218];

- якими були вимоги щодо саморозвитку особистості у філософії Просвітництва в Україні?

- проаналізуйте такі філософські категорії буття, як простір і час, з позиції культурологічної традиції. Яким чином особистість, котра саморозвивається, здатна впливати на соціальний простір і час?

- схарактеризуйте сенс буття людини та засоби її самовдосконалення в контексті екзистенціальної філософії.

Креативні завдання:

- опишіть духовну сферу господарської діяльності країни. Яким є світорозуміння, світовідчуття українців у цій галузі людської цивілізації?

- підготуйте доповідь за темою: «Люди керують грошима, або гроші керують людьми: проблема свободи, відповідальності та розвитку особистості»;

- організуйте дискусію з проблеми «Економічна криза — це криза духовності, або навпаки?». Висвітліть вплив позитивної мотивації на подолання світової економічної кризи;

- дослідіть, як гносеологія і філософія економіки взаємозумовлені в практичному житті.

- висловіть вашу позицію щодо такої проблеми: економічний розвиток: хаос і порядок: як організувати своє життя?

У процесі викладання навчальної дисципліни «Етика й естетика» особлива увага зверталася на формування компетентності саморозвитку в соціальному та персонально-соціальному напрямках, наприклад, в контексті таких завдань, як-от:

Акумулятивно-адаптивні завдання:

- назвіть етичні норми економічної діяльності особистості;

- які етичні вимоги, висловлені Е. Кантом, можуть бути аксіомами поведінки економіста?

- запропонуйте комплекс заходів з формування етичних норм поведінки студентів економічних закладів освіти;

- розробіть проєкт «Морально-етичні й художньо-естетичні детермінанти фінансово-підприємницької діяльності економіста: засоби розвитку особистості». Визначте ті детермінанти, які спрямовують розвиток особистості, наповнюють життя сенсом, забезпечують гармонійність існування людини.

Креативні завдання:

- сформулюйте етико-естетичну основу мотивації саморозвитку особистості в економічній діяльності;

- підготуйте доповідь: «Етика розгортання власних можливостей: що є можливим і неприпустимим у економічній діяльності як творчості»;

- чим є краса в акті економічної творчості? Обґрунтуйте вашу відповідь, наведіть приклади;

- чи можна стверджувати про наявність цілісності культурно-економічного простору? В чому полягає взаємовплив економіки, етики й естетики?

- утворіть етико-акмеологічну шкалу оцінки поведінки майбутнього економіста, яка відповідала б гуманістичним цінностям.

Навчальна дисципліна «Культурологія» дозволяє активізувати процес формування компетентності саморозвитку майбутніх економістів у всіх визначених нами напрямках. Наведемо окремі завдання, які були впроваджені нами у межах формувального експерименту:

Акумулятивно-адаптивні завдання:

- назвіть ті твори мистецтва, котрі надихають вас на оптимум економічної діяльності;

- порівняйте мотиви створення шедевру з мотивами оптимізації економічної сфери нашої країни. Що є загального й різного в цих мотиваційних структурах?

- яким чином кожна людина в своїй щоденній економічній діяльності має змогу впливати на соціум та його моральні принципи?
- назвіть ті культурні феномени, які мають, на вашу думку, найбільший мотиваційний вплив на економічний розвиток суспільства;
- напишіть твір «Культура та економіка в концептуальних полях «культура економіки» та «економіка в культурі». Яким чином культура здатна впливати на підвищення ефективності економічної діяльності людства?
- розкрийте потенціал культури в забезпеченні сталого економічного розвитку окремого міста, країни, людства;
- як взаємопов'язана підприємницька компетентність з компетентністю саморозвитку особистості?
- накресліть шляхи підвищення культури міжособистісного спілкування в економічній сфері;
- розкрийте світоглядні універсалії культури як основи сучасної економічної діяльності;
- укладіть рекомендації з формування культури підприємницької діяльності у старшокласників;
- здійсніть оцінку власних можливостей в розв'язанні такої проблеми сучасності, як-от: «Економічна творчість сьогодні заради культури майбутнього»;
- розробіть критерії оцінки впливу культури на менталітет фахівців економічного профілю;
- назвіть технології керівництва підприємством з урахуванням необхідності забезпечення саморозвитку членів трудового колективу;
- розкрийте вплив на вас культурних цінностей як базису самозростання в творчій діяльності.

Креативні завдання:

- яким чином є можливим утворити інтерес до економічної діяльності у фахівців гуманітарного профілю? Розробіть пакет засобів і прийомів;
- назвіть ті мотиваційні утворення, котрі забезпечують активність саморозвитку в сфері не лише фінансів і економіки, але й культури, економістів різного віку й напрямку економічної діяльності;
- виявіть ті глибинні життєві сенси, що об'єднують фахівців різних економічних напрямів, у їхній діяльності з покращення впливу культури на розвиток соціуму;
- розробіть той комплекс знань, яким мають володіти студенти початкового етапу навчання з метою програмування свого гармонійного зростання в галузі культури й економіки;
- які нові ідеї світоглядного характеру відносно розвитку особистості в полі сучасної культури з'являються останнім часом?
- що в сучасній культурі визначає суб'єктність особистості як практичного економіста?

Таким чином, акумулятивно-адаптивні та креативні завдання забезпечують формування компетентності саморозвитку особистості майбутнього економіста за такими принципово важливими напрямками, як персональний, соціальний, професійний, персонально-соціальний, персонально-професійний, що дозволяє збагатити ресурс знань студентів, їхній досвід та інтелектуально-пізнавальну мотивацію щодо особистіс-

ного й професійного саморозвитку, самовдосконалення й самоздійснення.

Перспективи дослідження полягають у висвітленні педагогічних прийомів оптимізації формування компетентності саморозвитку студентів у науково-дослідній діяльності, самостійній роботі, а також у процесі виробничої практики.

Література

1. Бех І. Д. Цілісність особистості як теоретико-прикладна проблема / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. — 2008. - № 2 (59). — С. 40-49.

2. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / Виховання і культура. — 2001. — № 1. — С. 5-8.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: Колективна монографія / Колектив авторів: Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І., Овчарук О.В., Паращенко Л.І., Пометун О.І., Савченко О.Я., Трубачева С.Е. / Під заг. ред. О.В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. - 112 с.

4. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі: Монографія / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Н. В. Кічук, Я. В. Кічук, М. О. Князін, С. О. Рябушко, Є. А. Улятовська / За ред. Н. В. Кічук. — Ізмаїл: ІДГУ, 2007. — 236 с.

5. Кремень В. Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2006. — № 1. — С. 7-18.

6. Лабиринты души / Августин Аврелий. Исповедь; Блез Паскаль. Письма к провинциалу. — Симферополь: «Реноме», 1998. — 416 с.

7. Маслоу А. Психология здоровья. Преодоление дефицита и стремление к развитию — два типа мотивации // Психология мотивации и эмоций / Под ред. Ю. Б. Гишнрейтер, М. В. Фомкиной. — М.: ЧеРо, 2002. - 752 с.

8. Мудрецы Поднебесной: Сб. / Лао-цзы. «Дао дэ цзин»; Конфуций. «Лунь юй»; Мо-цзы. «Мо-цзы»; Мэн-цзы. «Мэн-цзы»; Чжуан-цзы. «Чжуан-цзы»; Сюнь-цзы; Хань Фэй. — Симферополь: «Реноме», 1998. — 384 с.

9. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник: пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.

10. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. — Томск: Изд-во Томского ун-та; М.: Изд-во „Борн“, 1997. — 392 с.

СТАН СФОРМОВАНОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

УДК: 378.013+15+370.711
Марусинець М.М.

У статті наведено результати дослідження стану сформованості особистісної складової професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. Подано результати дослідження рівнів рефлексивності студентів залежно від організаційно-педагогічних та соціально-демографічних чинників.